

Synoptinen ongelma. Onko kaksilähdeteoria ainoa ratkaisu?

Timo Eskola / STI (ks. myös e-kirja: Raamatun historiallinen tutkimus murroksessa)

Perimätieto Jeesuksen opetuksista muodostaa evankeliumien rakennusaineen. Siitä lähes kaikki ovat yhtä mieltä. Erimielisyydet alkavat heti tämän jälkeen. Kiistaa käydään siitä, millaista tuo perimätieto oli ja mikä oli sen suhde "todelliseen" historiaan. Myös perimätiedon kulkua evankeliumeihin asti on tutkittu innokkaasti.

Evankeliumien kokoamisesta on pääsääntöisesti kaksi tulkintalinjaa. Ne noudattelevat redaktiokritiikin luojien antamia suuntaviivoja. Dibeliuksen seuraajat katsovat, että evankelistat ovat keränneet evankeliumimateriaalia ja koonneet sitä yhteen perinteelle uskollisesti. Evankelistojen "oma" ymmärrys ja sanoma näkyvät siten suorissa redaktorisissa lisäyksissä ja johdannoissa sekä aineiston järjestelyssä. Bultmannista alkunsa saanut "teologinen" redaktiokritiikki olettaa sitä vastoin, että evankelistat ovat muokanneet materiaalia melko voimakkaasti oman teologiansa mukaan ja myös sepittäneet kertomuksia tarpeen vaatiessa. Tuossa tulkintalinjassa historian Jeesuksen sanoma häipyä usein tutkijan tavoittamattomiin ja käsiin jää ainoastaan evankelistan teologia.

Ei ole pelkästään sattuma, että evankeliumien kirjoittaminen tuli ajankohtaiseksi viimeistään silloin, kun Jerusalemin alkuseurakunta joutui hajaantumaan. Jerusalemin seurakunta oli muodostanut luonnollisen kotipaikan ja suojan Jeesuksesta kertovalle traditiolle pitkään. Tituksen hävitettyä Jerusalemin myös kristityt joutuivat pakenemaan kaupungista. Silloin suulliset traditiot, kirjalliset yksittäiskertomukset ja pienet kokoelmat oli tarpeen koota yhteen. Juutalaisista alkoi Palestiinassa vuonna 66 ja sen seurauksena alkukristillisuus menetti Jerusalemin myötä ne paikat, joihin muistot Jeesuksesta olivat erityisesti kiinnittyneet. Yhden teorian mukaan Markuksen evankeliumi loi tuolloin missionaariseen toimintaan tarkoitetun kirjallisuuden lajin, josta tuli todellinen Jerusalemin "jatke" (Stuhlmacher, *Evangelium*). On kuitenkin mahdollista, että varhaisimmat proto-evankeliumit kirjoitettiin jo aikaisemmin, ja joku niistä arameaksi. Monet pitävätkin Matteusta vanhimpana. Yleistyvän tulkinnan mukaan kaikki evankeliumit on kirjoitettu ennen Jerusalemin tuhoa vuonna 70.

Lähdeteoriat

Kysymys synoptisten evankeliumien lähteistä on varhaisimpia tutkimuksen kiinnostuksen aiheita. Lähdekritiikki edelsi muotohistoriaa ja haki selitystä sille, minkälaisista aineksista evankeliumit on koottu. Lähdeteorioiden ensimmäinen lähtökohta on siinä, että Luukkaan ja Matteuksen evankeliumit sisältävät lähes kaiken Markuksen aineiston. Luukas jopa seuraa Markuksen järjestystä pikkutarkasti aina silloin, kun mahdollista. Tämä muodollinen seikka ei kuitenkaan johtanut yhteen, yksiselitteiseen lähdeteoriaan.

1. *Alkuevankeliumi*. Varhaisimmat tulkinnat puhuivat (arameankielisestä) kirjallisesta alku-evankeliumista, jota hyväksi käyttäen kaikki evankelistat olisivat kirjoittaneet kirjansa (Herder, Giesler). Tämän lisäksi jo 1800-luvulla syntyi kaksi kilpailevaa teoriaa.

2. *Matteus-prioriteetti*. Ensimmäisen teorian mukaan Matteus olisi vanhin, ja Markus on käyttänyt sitä (Griesbach, Hugh, Baur). Tuota Matteuksen versiota saatettiin pitää arameankielisenä (B. Weiss). Selitys on ymmärrettävä, koska patristiselta ajalta lähtien Matteusta on pidetty ensimmäisenä. Ks. Papiuksen lausuma alempana.

Matteuksen prioriteettia oli ensin ehdottanut jo 1700-luvulla Giesbach, mutta teoriaa ovat myöhemmin uudistaneet mm. Butler ja Farmer. Butler ajattelee Matteuksen olevan vanhin, Markus tulee toisena ja molemmat ovat vaikuttaneet Luukkaaseen. Farmerin mukaan Matteusta seuraa Luukas ja Markus olisi näin ollen nuorin. (Lindsey tosin selittää samat vaikutussuhteet aivan toisin päin: Luukas on vanhin, ja se on vaikuttanut Markukseen. Matteus puolestaan hyödyntää molempia. Tähän yhtyy nykyään ns. Jerusalemin koulu)

3. *Markus-prioriteetti*. Toisen teorian mukaan taas Markus olisi vanhin, ja Matteuksen ja Luukkaan ajateltiin käyttäneen sitä (Lachmann, Wilke, Ritschl). Holtzmann kehitti teoriaa ja lisäsi uudeksi lähteeksi puhelähteen (Markuksesta riippumaton yhteinen aines).

4. *Kaksilähdeteoria*. Holtzmannin ajatusten perusteella muotoiltiin vähitellen yksioikoinen ja suuren suosion saanut kaksilähdeteoria. Luukkaan ja Matteuksen katsotaan käyttäneen apunaan Markusta ja puhelähdettä (Q, Quelle=lähde)

Mk Q
L I
Matt Luuk

5. *Nelilähdeteoria*. Streeter on myöhemmin täydentänyt tätä mallia (tosin monien jo käytännössä toteuttamalla tavalla) puhumalla Matteuksen ja Luukkaan erityisaineesta (M) ja (L) kirjallisina lähteinä. Näin syntyi Streeterin nelilähdeteoria. Siinä Q sijoittuu Antiokiaan vuoden 50 paikkeilla, L Kesareaan 60, ja Luukaan evankeliumi Kesareaan noin 80. Markus puolestaan sijoittuu Roomaan 65, M Jerusalemiin 65 ja Matteuksen evankeliumi Jerusalemin ja Antiokian yhteyteen 85.

6. *Tuntemattomien lähteiden hypoteesi*. Lopulta on vielä otettava huomioon se, että emme tunne kaikkia alkuseurakunnassa esiintyneitä kirjallisia lähteitä. Eusebioksen kirkkohistoriaan on koottu mainintoja erilaisista hepreankielisistä (käytännössä aramea) evankeliumeista, joita tunsivat niin 100-140 eläneet isät kuin heidän oppilaansakin. Samaa selittää myöhemmin Hieronymus. Jos pitää paikkansa, että Matteus on kirjoittanut evankeliumin arameaksi, niin tuon alku-Matteuksen ja kreikankielisen Matteuksen suhde monimutkaistuu. Jos lisäksi alueella on ollut hepreankielinen evankeliumi suoraan yhteydessä alku-Matteukseen tai siitä erillään, kuten nasarealaisten traditio antaisi ymmärtää, nykyisten evankeliumien takana voi olla monia lähteitä. Muut ovat kuitenkin kadonneet kreikankielisten evankeliumien saatua vakiintuneen kanonisen aseman. Tuomaan evankeliumi saattaa sisältää viitteitä tällaisten lyhyiden kompilaatioiden esiintymisestä.

Kaksilähdeteorian ongelmia

Kaksilähdeteoria eri versioineen ei kuitenkaan ole ongelmaton. Ensinnäkin huomattiin, että Matteus ei välitä lähteidensä rakenteesta. Voiko Matteusta siis käyttää todisteena kahden olemassa olevan lähteen käytöstä? Luukas kyllä näyttää käyttävän kirjallisia lähteitä juuri siten, kuin hän tekstissään ilmoittaa: hän tutkii lähteensä tarkasti ja kirjoittaa ne järjestyksessä esille. Mutta onko Matteus riippumaton tästä?

Seuraava muodollinen ongelma tunnetaan nimellä “minor agreements”. Lähdeteorian yleisen periaatteen mukaan suurten evankeliumien tulisi seurata Markuksen sanamuotoa. “Pienet yhtenevyydet” Matteuksen ja Luukkaan välillä Markuksen sanamuotoa vastaan osoittavat kuitenkin, että näillä on ollut käytössään vastaavaa Markuksesta riippumatonta traditiomateriaalia. Tällä perusteella voidaan sanoa, että Matteuksen ja Luukkaan käytössä on ollut oletettujen valmiiden kirjallisten lähteiden lisäksi seurakunnan yleistä Jeesus-traditiota. Siksi on mahdotonta sanoa tarkasti, milloin myöskään jokin muu Matteuksen tai Luukkaan yksittäinen poikkeama Markuksesta johtuu heidän seurakuntansa traditiosta ja milloin heidän omasta toimitustyöstään.

Eräs tapa ratkaista suurten evankeliumien suhde Markukseen on oletus “proto-Markuksesta” eli nykyistä edeltävästä, lyhyemmästä tekstilaitoksesta. Samalla tosin lienee oletettava, että Matteuksen ja Luukkaan seurakunnissa opetettiin ainakin suullisen perimätiedon, mutta mahdollisesti myös joidenkin kirjallisten kokoelmien mukaisesti kertomuksia Jeesuksesta. Tosin teoreettiset ongelmat kieltämättä vähenevät, jos ajatellaan Matteuksen olleen joko ensimmäinen tai itsenäinen.

Kun lisäksi todetaan, että sekä Matteuksella että Luukkaalla on runsaasti omaa ainesta M ja L, yksinkertainen lähdeteoria käy mahdottomaksi. Matteuksen sanamäärästä vain 55,2 % on yhteistä Markuksen kanssa. Erityisainesta (M) on noin 26 %. Yhteisiä sanoja Luukkaan kanssa on 18,7 %.

Luukkaan pitkässä evankeliumissa puolestaan yhteisiä sanoja Markuksen kanssa on ainoastaan 42,9 %. Erityisainesta on lähes yhtä paljon, nimittäin noin 40 %. Loput 17 % on yhteistä ainesta Matteuksen kanssa. Ongelmana on pikemminkin “synoptinen yhtenäisyys” kuin erilaisuus.

Evankeliumien vertailu on siten mielekästä silloin, kun sopiva vertailukohta löytyy. Kysymykset historiallisesta arvosta tai luotettavuudesta eivät kuitenkaan ole vähennyslaskua, jossa kaksilähdeteoria olisi hallitseva. Sen sijaan materiaali on välittynyt nykyisiin evankeliumeihin monien vaiheiden ja väylien kautta. Nykyään korostetaan suullisen perimätiedon merkitystä.

Miten ratkaista keskinäisten suhteiden ongelma?

Ajatusta kirjallisista lähteistä ei voi sinänsä sulkea pois. Luontevia syitä tähän on useita:

- Sanatarkka vastaavuus on monissa teksteissä ilmeinen. Se viittaa kirjalliseen yhteyteen. Tosin yhteys on välillä Matteus-Markus tai Luukas-Markus. Markuksen tekstillä on kyllä jokin erityisasema: jos ei olisi, miksi Markus ei juuri koskaan tarjoaisi omaa (pidempää) sanamuotoaan?
- Markuksen (tai proto-Markuksen) lyhyys saattaa olla viite riippuvuudesta, sillä on vaikeampi ajatella, että Markus osaltaan olisi pelkkä lyhennelmä Matteuksesta.
- Myös kertomusten järjestys todistaa riippuvuudesta. Tässä on pantu merkille, että Matteus ja Luukas eivät yleensä poikkea yhdessä Markuksesta. Tosin kysymys logialähteestä saattaa asettaa tätä huomiota kyseenalaiseksi. Luukas seuraa tarkimmin Markusta, ja myös poikkeaa siitä selvimmin (10-17; ks. alempana “puhelähde”).
- Dupletit eli saman kertomuksen toistot todistavat useammasta lähteestä. Esim. Luuk. 8:17 ja 12:2, joissa Jeesus puhuu salatun paljastumisesta, viittanee kahteen lähteeseen. Ensimmäisen rinnakkaiskohtana on Mark. 4:22 ja toisen Matt. 10:26.

Pääasiallisia mielekkäitä ratkaisumalleja synoptiseen ongelmaan näyttäisi olevan kaksi tai kolme. *Ensinnäkin* voidaan todeta, että kaksilähdeteorian sijaan tutkijat ovat yleensä puhuneet nelilähdeteoriasta. Matteus ja Luukas ovat käyttäneet apunaan Markusta tai proto-Markusta, logialähdettä sekä omaa erityislähdettään tai lähteitään. Evankeliumiperikooppien keskinäisiä suhteita voi yrittää ratkoa tämän mallin avulla, täydentäen ja soveltaen vanhaa kaksilähdeteoriaa.

Toisen ratkaisumallin mukaan päättelyyn tulisi ottaa sosiologinen tekijä. Evankeliumikertomuksia opetettiin suullisessa perinteessä eri seurakunnissa. Tästä syystä etenkin Matteuksen evankeliumiin on kertynyt suuri määrä Matteuksen oman seurakunnan (ilmeisesti Antiokia) opetusmateriaalia. Tämä selittää sen, miksi Matteuksen järjestys on itsenäinen ja miksi evankeliumi sisältää laajan oman aineksen. Luukkaalla puolestaan on runsaasti ns. Jerusalemin aineistoa, mistä todistaa myös Apostolien tekojen alkujakso. Uuden muotohistorian tulokset tukevat tätä lähestymistapaa.

Kolmannen selityksen mukaan, johon edellinen kohta johtaa, meidän tulisi kaikkineen puhua monilähdeteoriasta. Synoptisen ongelman esittelemät vaikeudet osoittavat, että yhtä, kattavaa selitystä ei löydy. Jotain kirjallista materiaalia näyttäisi olleen kirjoittajien käytössä. Samalla kirjoittajat osoittavat kuitenkin selvää itsenäisyyttä. Markuksen tai proto-Markuksen ja logialähteen välillä on voinut olla paljonkin päällekkäisyyttä. Lyhyempiä kirjallisia koosteita on voinut olla enemmän (puheista, ihmekertomuksista, vertauksista). Seurakuntien oma suullinen traditio on samalla sisältänyt suuren määrän kertomuksia, joiden paikallinen sanamuoto on voinut vaikuttaa evankelistaan.

Matteus tosin näyttää olevan kompastuskivi kaikissa teorioissa. Se seurailee kyllä päällisin puolin Markuksen rakennetta, mutta kokonaisuutena se on täysin itsenäinen. Matteuksen kertomus ei ole sidoksissa Markuksen rakenteeseen. Luukkaasta se taas poikkeaa aivan olennaisesti. Yhteinen puhemateriaali on sijoitettu luontevasti ympäri evankeliumia. Voidaanko tällöin perustella edes yhden lähteen käyttöä? Ongelma ei ratkea helposti.

Evankeliumivertailun monimutkaisuudesta seuraa, että jokainen kertomus, olipa se Jeesuksen opetus laista, voi-huuto, tai vertaus Israelista, tulee arvioida erikseen. Yksinkertaistettu kaksilähdeteorian käyttäminen kaikissa tilanteissa tekee väistämättä väkivaltaa teksteille.

Erityiskysymys: Q-lähde – onko sitä?

Lähdeteorioita muodostettaessa tutkijat huomasivat pian, että Matteuksella ja Luukkaalla on paljon yhteistä puhemateriaalia, jota ei löydy Markuksen evankeliumista. Teorian kehitti lähinnä Holtzmann (1863), joka toi esille näkemyksen puhelähteestä tai logia-lähteestä, kuten hän sanoi. Teoria sai tutkimuksessa lyhyen nimityksen Quelle (Q) eli ”lähde”. Kokoelma koostuu Jeesuksen sanoista (*logia*) ja siksi tutkijat käyttävät yleisesti myös nimityksiä puhelähde tai logialähde. Vähitellen joukko tutkijoita erikoistui logialähteen tutkimukseen, ja näin muodostui eksegetiikassa huomattavan aseman saanut Q-tutkimus.

Logialähteen tutkimuksessa on eriytynyt vuosien varrella muutama toisistaan poikkeava tulkintamalli lähteen synnystä ja luonteesta.

1. Varhaisimmassa vaiheessa kilpaili kaksi eri selitystä, jotka ovat itse asiassa jääneet tutkimukseen tähän päivään saakka. Jo Martin Dibelius esitti, että Matteuksen ja Luukkaan tekstien taustalta löytyisi itsenäinen lähde Jeesuksen puheista. Hän luonnehti sitä kokoelmaksi kristillistä kehotuspuhetta. Samaa suuntausta jatkoivat 1930-luvulla Vincent Taylor ja T.W. Manson, joiden mukaan kyseessä on ”manual of instruction”, kokoelma kristillistä katekeesia – erityisesti koska kokoelmaan ei kuulu kärsimyskertomusta. Toisaalta kuitenkin Joachim Jeremias katsoi, että erillistä lähdetä ei tarvitse olettaa. Hänen mielestään Matteuksen ja Luukkaan suhde selittyy niillä käännösvarianteilla, jotka ovat syntyneet käännettäessä arameankielisiä Jeesus-lauseita kreikaksi. Pääpaino on silloin suullisen tradition suuressa määrässä. Nykyään taas Britannian tutkimus poikkeaa muista. Sikääläiset tutkijat eivät juuri kannata ajatusta itsenäisestä lähteestä. Yhdysvalloissa ja osassa Eurooppaa puolestaan Q-tutkimuksesta on tullut laaja eksegetiikan osa-alue. Näin myös Suomessa. Täällä onkin julkaistu Q-lähdetä käsitteleviä väitöskirjoja.

2. Logialähteen tutkimus jäsenyi 1960-luvulla omaksi alakseen varsinaisesti saksalaisen Dieter Lührmannin teorian kautta. Hän esitti ensimmäisenä redaktiokriittisen selitysteorian Q-lähteen eri redaktiotasoista. Lähdetä tutkittiin nyt itsenäisenä, kirjallisena kokonaisuutena, jolla oletettiin olevan oma traditiohistoriansa. Bultmannin oppilas (eli redaktiokriittikin edustaja) James M. Robinson oli artikkelissaan (1964) jo aiemmin määritellyt Q-lähteen nousevan juutalaisen viisauskirjallisuuden perinteestä ja liittyvän kristilliseen viisauden opettamiseen – toki apokalyptiikalla höystettynä. Viisi vuotta myöhemmin Lührmann erotti Q-lähteestä varhaisemman viisausteologisen tason ja myöhäisemmän eskatologisen tason. Redaktion vaiheessa viisauden lauseet yhdistettiin hänen mukaansa ”deuteronomistiseen” opetukseen Israelin tuomiosta. Äärimmäisen historiallisen kritiikin mukaisesti kumpikaan näistä tasoista ei suoranaisesti liittynyt Jeesukseen. Ensimmäinen kertaili tekijän mukaan juutalaista viisausteologiaa. Jälkimmäinen taas oli pääsiäisen jälkeisen seurakunnan eskatologian tuote.

Osa Q-tutkimuksesta selitti asetelman kuitenkin toisin päin. Paul Hoffmannin (1972) mukaan lähteen taustalla olisi profeetallinen liike, joka ”Galilean roomalaisvastaisessa ilmapiirissä” pyrki kokoamaan ”rauhan lapset” julistamalla Jumalan valtakuntaa. Vastaavasta lopunajallisesta liikkeestä puhui Siegfried Schulz, jonka mukaan lähteen vanhin eskatologinen aines tulee varhaiselta juutalaiskristilliseltä yhteisöltä. Profeetallisena julistusliikkeenä se olisi julistanut eskatologian avainhetkien koittamista.

3. Redaktiokriittinen tutkimus on muodostanut valtavirran logialähteen tutkimuksessa. Sen puitteissa Arland D. Jacobson on 1980-luvulla esittänyt ajatuksen monimutkaisemmasta rakenteesta. Hän puhuu kompositiosta, jossa olisi varhainen vaeltavien saarnaajien julistustyön taso, ”deuteronomistinen” redaktio, ja kolmas vaihe, joka selvittelee Jeesuksen ja Kastajan suhdetta. Yksi nimekkäimmistä tutkijoista, John S. Kloppenborg seuraa komposition ajatusta. Päävaiheet ovat hänellä saman kaltaisia kuin Lührmannilla: viisausteologinen vaihe ja eskatologinen redaktio. Kloppenborg puhuu kuitenkin kahdesta redaktiosta, ja selittää niitä sosiaalishistoriallisesti. Hänen mukaansa lähteen takana oleva yhteisö koki ympäristössään vastustusta ja loi siksi tuomiopuheet Israelia kohtaavista rangaistuksista. Tätä redaktiota hän pitää lähteen kirjallisesti ohjaavana teemana. Suomalainen tutkija Risto Uro on omassa väitöskirjassaan pyrkinyt jäsentämään kompositiotulkinnan tasoja ja tradition kasvun vaiheita lähetyksessä entistä tarkemmin.

Yhdysvalloissa viisausteologinen linjaus on synnyttänyt kyynikkohypoteesin (B.L. Mack, J.D. Crossan, F.G. Downing). Logialähteen varhaisimman tason ajatellaan kuvaavan kyynikkofilosofeihin kuulunutta liikettä, joka tarjosi ihmisille elämänviisauksia. Siihen kuuluisivat köyhyyden ihanne, moraalinen paatos ja valmius kyseenalaistamiseen. Logialähteessä näitä piirteitä vastaisivat mm. kuva vaeltavista saarnaajista, vapaus aineellisista huolista ja kehotus vihollisrakkauteen.

4. Voidaanko puhua suoranaisestä Q-seurakunnasta? Joidenkin tutkijoiden mukaan kyseessä on vain katekeettista ainesta, jota on voitu opettaa missä tahansa seurakunnassa. Toisen linjauksen mukaan Q-evankeliumi sijoittuisi suorastaan itsenäiseen juutalais-”kristilliseen” seurakuntaan, jossa Jeesusta itseään ei varsinaisesti pidetty uskon kohteena, eikä sovitusajatusta tunnettu.

5. Sisällön puolesta logialähteessä on kiinnitetty ensinnäkin huomiota voimakkaisiin eskatologisiin puheisiin. Näissä teksteissä näkyy selvästi profeetallinen todistus Israelin elämäntilannetta ja Jumala-suhdetta vastaan. M. Sato pitääkin logialähdettä profeetallisen perinteen jatkajana, tosin karismaattisen mission mielessä. Tutkijat eivät kuitenkaan ole päässeet yksimielisyyteen siitä, kuuluisiko tämä tematiikka varhaisempaan vaiheeseen vai johonkin seurakunnalliseen redaktioon. Yhtä suuri erimielisyys liittyy siihen, nouseeko jokin osa eskatologisesta traditiosta Jeesuksen opetuksesta vai ei. Tutkimusta onkin usein rajoittanut se perinteinen historiallis-kriittinen vakaumus, että edes logialähteen lauseita ei voi palauttaa takaisin historian Jeesuksen opetukseen. Siksi lauseita on enimmäkseen käsitelty vain juutalaisena traditiona tai seurakunnan teologiana. Eskatologisen tulkintalinjan edustaja R. Horsley sijoittaa Q:n taustalle yhteisön, joka käy luokkataistelua Juudean rikkaita vastaan. Pelastus ja anteeksiantamus kuuluvat köyhille.

6. Toisaalta Q-tutkimuksessa esiintyy tulkintalinja, joka on halunnut korostaa lähteen tai alkuperäisenä pidetyn kerrostuman viisausteologista luonnetta. Sen perusteella muotoiltiin lopulta yllä mainittu kyynikko-hypoteesi. Mikäli tutkija korostaa voimakkaasti joidenkin lauseiden viisausteologista luonnetta, hänen onkin vaikea yhdistää kokonaisuutta Israelia vastaan kohdistettuun radikaaliin julistukseen. Silloin ratkaisuksi haetaan eri redaktiotasoja. Kriittisen arvion näkökulmasta tällainen jännite itse teorian sisällä kertoo kuitenkin siitä, että alkuperäinen ajatus ”viisausteologisesta” tasosta on puutteellinen tai jopa virheellinen. Perusteet tämän teesin hyväksi ovat nimittäin olleet varsin ylimalkaisia: kulkeminen opetusmatkoilla ja keskittyminen köyhän väestön ongelmiin eivät vielä ole selitysvoimaisia argumentteja. Samat piirteet löytyvät jo profeetoilta, rabbeista puhumattakaan. Juutalainen konteksti selittää kyseiset piirteet hellenismiiä paremmin.

7. Jeesus-tutkimuksen *New Quest* on nostanut esiin uuden tulkintamallin, joka tarjoaa tarkennetun version logialähteen eskatologisesta tulkinnasta. Se eskatologinen sanoma, jota tutkijat edellä kutsuivat ”deuteronomistiseksi”, vastaa hyvin profeetallista eksiilin retoriikkaa, jota nyt pidetään Jeesuksen keskeisenä aiheena. Jeesus julisti Israelin elävän vielä synnin vallassa. Jumala vastaa pakkosiirtolaisuuden ongelmaan vasta tilanteessa, jossa Daavidin poika astuu esiin rakentamaan eskatologista temppeleä (Wright). Tämä tapahtuu suuren vihan ajan vallitsessa. Pelastuksen evankeliumi julistetaan kansalle, joka ”tappaa profeetat” (Pitre). Logialähteen puhekokoelma edustaa vastaavaa teologiaa, ja sitä täydentää Johannes Kastajan keskeinen rooli eskatologian huippukauden aloittavana Eliana. (Suuntauksista ks. A. Järvinen: ”Jeesuksen lauselmien evankeliumi Q”. – Myllykoski et al., *Varhaiskristilliset evankeliumit*.)

Miten määritellä Logialähde?

Mitä siis sanoa oletetusta lähteestä, jonka redaktiokerrostumien tutkimisesta jotkut ovat tehneet elämäntyönsä, mutta jonka jotkut taas sivuuttavat tarpeettomana hypoteesina? Luukkaan evankeliumin rakenne antaa viitteitä siitä, että oletus kirjallisesta lähteestä on mielekäs. Logialähteen määrittely ei tietenkään ole aivan helppoa. Luukkaalla itsenäinen materiaali esiintyy kyllä selkeästi lukujen 10-16 välillä, mutta Matteukselta ei kuitenkaan löydy juuri mitään yhtenäistä jaksoa, jossa logialähteen materiaali muodostaisi olennaisen osan esitystä. Luukas näyttää siten käyttävän suorastaan kirjallista lähdettä, kun Matteus taas käyttää logialähteeseen kuuluvaa materiaalia vapaasti kirjoittaessaan suurta evankeliumin narratiivia.

Sisällön osalta ensimmäinen merkittävä piirre logialähteessä on Johannes Kastajan keskeinen rooli. Lausumien eskatologiaa ohjaa Johanneksen ja Jeesuksen välisen suhteen määrittely. Ensimmäiset kertomukset kuvaavat Johanneksen saarnatoimintaa. Jeesuksen kiusauskertomuksen ja avauspuheen jälkeen tulevat kertomukset oppilaiden epäilystä ja Johanneksesta Eliana. Luukkaan jakson ehdottomana keskipisteenä ovat lähetysohjeet. Lähteen itsenäisyydestä puhuu 70 oppilaan lähettäminen kahdentoista lisäksi. Näihin ohjeisiin liittyy myös opetus rukouksesta. Seuraava osio käsittää eskatologisia varoituksia ja herättäviä puheita. Lopulta logialähde sisältää lupaukset Jumalan huolenpidosta ja puhuu aarteesta taivaassa. Valtakunnan puheet julistavat ensin Jumalan valtakunnan saapumista ja sitten tähän liittyen valtakuntaan pääsemistä. Valtakunnan sanomaan ydistyy seuraavaksi valitus Jerusalemin tilasta. Logialähde huipentuu vertaukseen suurista kutsuista, joissa Jumalan lähettiläs kutsuu ihmisiä pelastuksen yhteyteen. Vertausta vahvistetaan puheilla opetuslapseudesta. Logia lähteen pääkorpus päättyy ilmeisesti vertaukseen lampaista (Luuk. 15:4–7). Itse materiaalia löytyy kuitenkin lukuun 17 saakka, ja yksittäisiä kertomuksia myös tämän jälkeen. Yksinkertaistettu kuva rakenteesta auttaa hahmottamaan kokonaisuutta:

Jeesus ja Johannes Kastaja

- Johannes Kastajan esiintyminen
- (- Kiusauskertomus ja Jeesuksen avauspuhe)
- Sadanpäämiehen usko
- Vastaus Johanneksen oppilaille
- Johannes Kastaja Eliana

Luukkaan pääjakso:

- Lähetysohjeet
- Ylistys
- Rukousopetus
- Beelsebul-kiista
- Joonan merkki
- Vertaus silmästä
- Voi-huudot
- Kehotus rohkeuteen
- Jumalan huolenpito
- Aarre taivaassa
- Kehotuksia valmiuteen
- Jumalan valtakunta
- Sisäänkäynti valtakuntaan
- Valitus Jerusalemissa
- Vertaus suurista kutsuista
- Opetuslapseudesta
- Vertaus lampaista

Logialähteen teologiasta

Jeesus-tutkimuksen “uuden perspektiivin” näkökulmasta logialähde näyttäytyy kokoelmana, jonka keskipisteessä on lopunajallinen sanoma Israelille. Pakkosiirtolaisuuden vaiva ei ole poistunut, vaan kansa elää vielä synneissäänsä. Siksi Johannes Kastaja julistaa kokoelman alussa, että ihmisten tulee tehdä parannus ennen Jumalan vihan päivän koittamista ja Messiaan esille astumista. Kirves on jo puiden juurella. Nyt ei ole enää aikaa epäroimiseen. Kohta maailma näkee Jumalan Karitsan, joka kastaa pelastuvat Pyhällä Hengellä.

Jeesus itse puolestaan opettaa Johanneksen olevan Elia, joka tulee aloittamaan Israelin restauraation. Vihan ajan tilalle tulee perheyhteys ja rauha. Uudistus ei kuitenkaan voi tulla ilman viimeistä vastakkainasettelua. Elia surmattiin. Näin israelilaiset toteuttivat isiensä synnin, sen synnin, joka ajoi heidät pakkosiirtolaisuuteen. Vihan aika tulee jatkumaan Danielin lupaamaan sovituksen päivään saakka. Ihmisen Poika saa saman kohtalon kuin Elia. Vasta sen jälkeen alkaa rauhan aika ja pelastus toteutuu Jumalan lapseudessa.

Näiden ajatusten perusteella selittyy myös Jeesuksen eskatologian ehkä vaikeimmin tulkittavissa ollut lause hyökkäyksestä Jumalan valtakuntaa vastaan.

Mutta Johannes Kastajan päivistä tähän päivään asti taivasten valtakunta joutuu kärsimään väkivaltaa (*biazetai*), ja väkivallantekijät yrittävät kukistaa (*harpazousin*) sen. (Matt. 11:12, vapaa käänös)

Lauseen vaikeus näkyy muun muassa siitä, että sitä on ollut hankala kääntää suomeksi. Vanhempi käänös synnytti salaperäisen ajatuksen valtakunnan tempaamisesta: “Mutta Johannes Kastajan päivistä tähän asti hyökätään taivasten valtakuntaa vastaan, ja hyökkääjät tempaavat sen itselleen” (1938 käänös). Nykyinen suomennos puolestaan yrittää tulkita jaksoa lieventämällä ensimmäisen lauseen ajatuksen valtakunnan esiin murtautumiseksi: “Johannes Kastajan päivistä asti taivasten valtakunta on ollut murtautumassa esiin, ja jotkut yrittävät väkivalloin temmata sen itselleen” (1992 käänös). Nämä vaihtoehdot eivät tunnista Jeesuksen eskatologian luonnetta.

Ajatus uuden Eliaan esiin astumisen huipentamasta ahdistuksen kaudesta selittää lauseen parhaiten. Johannes Kastajan kuolemasta lähtien viimeinen vainon aika on tullut todelliseksi. Jumalan valtakunta on tullut sanan julistajien kautta “lähelle”. Evankeliumi kaikuu Jerusalemissa ja sen ympäristössä. Hengellinen pakkosiirtolaisuus estää kuitenkin pelastuksen nopean toteutumisen. Sen sijaan vastakkainasettelu kärjistyy ja kansa vainoaa niitä, jotka julistavat Jumalan hyvää sanomaa. Valtakunta joutuu kärsimään väkivaltaa. Tämä taistelu käydään kuolemaan asti. Johanneksen surmaaminen kertoo siitä, että Israel vastustaa yhä Jumalaa. Kansaa ei toivota evankeliumia tervetulleeksi, vaan yrittää sen sijaan kukistaa tulossa olevan valtakunnan.

Lähetysohjeiden sisältö vastaa suorastaan häkellyttävällä tavalla eskatologista lähtökohtaa. Opetuslapset lähetetään kuin lampaat susien keskelle. On todettu että kuva vastakkainasettelusta langenneen kansan ja Jeesuksen seuraajien välillä ei voisi olla voimakkaampi (Hagner). Jeesus tarjoaa omilleen vain marttyyriin tehtävää. Jokainen sanan viejä saattaa joutua Eliaan tavoin revittäväksi. Oppilaita vedetään synagogan tuomioistuimiin. Heitä vihataan ja heitä vainotaan. Jeesuksen opetuksessa on keskeistä Miikan profetian ajatus Israelin “perheen” kriisistä ahdistuksen aikana. Poika on riidassa isänsä kanssa ja veli antaa veljensä kuolemaan.

Vihan aikaa kuvastaa voimakas Belsebul-lausuma. Opetuslapselle käy kuten hänen opettajalleen. Jos langennut Israel on demonisoanut Jeesuksen, seuraajilla on sama kohtalo. Israel ei tunnista Johanneksen kaltaista profeettaa, vaan surmaa tämän. Se ei myöskään tunnista Ihmisen Poikaa, vaan kutsuu tätä perkeleeksi. Vainon uhka on ohjeissa niin konkreettinen, että Jeesus huipentaa opetuksensa rokeuteen kuoleman edessä: “Älkää pelätkö niitä, jotka tappavat ruumiin mutta eivät kykene tappamaan sielua. Pelätkää sen sijaan häntä, joka voi sekä sielun että ruumiin hukuttaa helvettiin.” (Matt. 10:28).

Israelin jäännöstä kootaan siten vainon ajan keskellä. Tämä piirre selittää myös sen, miksi Jeesus puhuu yllättävästi rauhan tulon pitkittymisestä. Pelastuksen valtakunta ei voi toteutua täydellisesti ennen, kuin viimeinen kärsimys on kohdattu. Siksi Jeesus ei tuo rauhaa, vaan miekan: “Älkää luulko, että minä olen tullut tuomaan maan päälle rauhaa. En minä ole tullut tuomaan rauhaa, vaan miekan.” (j. 34). Juuri Jeesuksen julistus nostaa pojan isäänsä vastaan (j. 35). Pakkosiirtolaisuus päättyy vasta, kun vihan aika on huipentunut viimeiseen vastakkainasetteluunsa.

Jeesus-tutkimuksen uuden perspektiivin mukaan logialähteessä ei tarvitse olettaa erilaisia redaktiokerrostumia. Sen sijaan kokoelma sopii hyvin Galilean mission aineistoksi.

Jeesuksen antamien ohjeiden keskellä on erikoinen lause kaupunkien läpi käymisestä. Mitä hän tarkoitti sanoessaan, että Ihmisen Poika tulee kesken tehtävän suorittamisen? “Kun teitä yhdessä kaupungissa vainotaan, paetkaa toiseen. Totisesti: te ette ehdi käydä kaikissa Israelin kaupungeissa ennen kuin Ihmisen Poika tulee.” (Matt. 10:23)

Selitykset ovat viitanneet moneen melko helppoon vaihtoehtoon. Jeesus saattaisi puhua parusiasta, Ihmisen Pojan tulemisesta viimeiselle tuomiolle. Hän voi myös puhua Jerusalemin tuhosta, joka myöhempää historiaa ajatellen oli oven edessä. Jotkut ovat ehdottaneet kohdan

tarkoittavan ylösnousemusta, toiset taas helluntaita ja Pyhän Hengen vuodattamista. Selittäminen ei ole yksinkertaista, mutta siihen voi pyrkiä tarkastelemalla yksityiskohtia uudelleen.

Ensinnäkin lause kertoo näkemyksen eskatologisesta vainon ajasta. Opetuslasten antama todistus synnyttää langenneessa Israelissa vihaa. Kaikki eivät suinkaan ota Jumalan evankeliumia vastaan iloiten. Siksi opetuslapset joutuvat usein pakenemaan henkensä edestä. Ahdistuksen aikana kaupungit ovat Jeesuksen seuraajille pakopaikkoja. Eskatologinen sanoma jakaa kuitenkin jokaisessa synagogassa väen niin, että opetuslapset joutuvat kokemaan samaa vastustusta kuin Jeesus itse. Siksi he saavat määräyksen “pudistaa tomut” kaupungille tuomioksi ja paeta jälleen seuraavaan kaupunkiin sanaa viemään. Kaupungit eivät kuitenkaan loppuneet kesken, ennen kuin oppilaat palasivat. Jeesuksen lause on profeetallinen, ei maantieteellinen. Voidaan tietysti ajatella, että Jeesuksen joukko oli monessa mielessä ajettu ahtaalle, ja viimein oli jäljellä vain Jerusalem, jonne Jeesuksen seurue saattoi paeta. Tämä ei kuitenkaan selitä yllä olevaa lausetta.

Mielekkäitä selityksiä on eskatologisen näkemyksen mukaan vähintään kaksi. Ensimmäisen mukaan opetuslapset eivät ehdi käydä Israelin kaupunkeja läpi, ennen kuin Jumalan valtakunta tulee näkyvällä tavalla todelliseksi ja Danielin kirjan julistama vainon aika tulee päätökseen. Tässä tapauksessa lause puhuisi siitä, että myös opetuslasten kokema ahdistuksen kausi päättyisi, ennen kuin he ehtivät käydä kaikkia Israelin kaupunkeja läpi. Käytännössä tämä tarkoittaisi Jeesuksen marttyyrikuolemaa ja uuden valtakunnan todellista toteutumista, toisin sanoen pääsiäistä. Toinen tulkinta kiinnittää huomiota itse kaupunkeihin. Sen mukaan opetuslapset eivät ehdi käydä Israelin kaupunkeja läpi, ennen kuin nämä kaupungit tuhotaan. Ihmisen Poika tulee ottamaan Israelin tuomiolle ja sen jälkeen ei enää ole kaupunkeja, joihin mennä. Historiaa ajatellen tämä käsitys merkitsisi sitä, että Jeesus tässäkin ennustaa Jerusalemin tuhon ja Israelin lopullisen valloittamisen. Olipa lauseen tarkka merkitys kummalla suunnalla tahansa, itse ydinajatus säilyy samana. Profeettojen ennustama vihan kausi, jonka aikana Israel yhä tappaa profeettansa, päättyy kohta. Jumalan valtakunnan lopullinen toteutuminen on lähellä – siitä huolimatta, että Jeesus seuraajien joutuu kärsimään ja kohtaamaan väkivaltaa viimeisen vainon aikana.

Ajoituksesta

Ajoituksen lähtökohdaksi voidaan ottaa kaksi vakiintunutta Logia-lähteen tutkimuksen periaatetta. Ensinnäkin on kyse itsenäisestä lähteestä, joka on elänyt seurakunnissa Matteuksen tai Markuksen evankeliumin ohella. Sillä on siten ollut jossain määrin erilainen sosiologinen konteksti kuin näillä. Toiseksi lähde on varhainen ja ajoittune Jeesuksen toiminnan aikaan. Monien tutkijoiden mukaan se on koostettu kokoelmaksi Jeesuksen elinaikana. Näiden lähtökohtien perusteella voidaan ajatella, että Logia-lähteen alkuperäinen sosiaalinen konteksti voidaan päätellä sen sisällön avulla.

Jeesus-tutkimuksen uuden perspektiivin näkökulmasta logialähteen voi hyvin ajatella perustuvan Galilean mission puhekokoelmiin. Kokoelma kiertyy täysin opetuslasten ohjeiden ja heidän opetusmateriaalinsa ympärille. Israelin huoneen “kadonneille” julistettavan evankeliumin opetuksia reunustaa Elian ja Messiaan kohtaloa valottava eskatologia. Koska pääjakso alkaa nimenomaan Jeesuksen oppilaiden saamalla lähetysohjeilla, koostetta voidaan hyvin syin pitää opetuslasten saarnatoiminnan materiaalina. Kokoelma on siten hyvin varhainen ja edeltää Jerusalem-vaihetta.

Näin ollen Logia-lähde olisi todellinen “Israelin evankeliumi”. Se sisältää kokoelman Jeesuksen eskatologisia opetuksia, joiden avulla oppilaat ovat Galileassa julistaneet pelastuksen saapumista hengellisessä pakkosiirtolaisuudessa elävälle kansalle. Jeesuksen lauseet esiintyvät lähteessä ilman suuria johdantosanoja tai redaktorisia lisäyksiä. Mikään ei estä pitämästä niitä historiallisesti aitoina. Pikemminkin voidaan sanoa, että opetuslapsi-topoksen esiintyminen lähteessä keskeisenä vahvistaa ajatusta suullisen perimätiedon alkuperäisyydestä.